VINKO FORETIĆ

ŠEST PISAMA ANDRIJE ALIBRANTIJA PISANIH IZ ZADRA G. 1849. PETRU FRANASOVIĆU U KORČULI

Jedan od zaboravljenih dalmatinskih književnika 19. stoljeća jest Petar Franasović. Rodio se g. 1819. u Korčuli, g. 1844. zaređen je za svećenika, a umro je kao župnik u Trstenomu 5. prosinca g. 1883. Pisao je pripovijesti, pjesme, historijske članke i opise narodnih običaja. Nešto mu je ostalo u rukopisu, a znatan dio objelodanio je u dubrovačkom almanahu »Dubrovniku«, zadarskoj »Zvijezdi«, zadarskom »Narodnom koledaru Matice dalmatinske« i naročito dubrovačkom »Slovincu«. Stoga se »Slovinac« osobito osvrnuo prigodom njegove smrti, i to na glas o njegovoj smrti već u br. 35. od 11. prosinca 1883. sa komemorativnim spomenom na cijeloj jednoj strani, a u br. 4. od 1. veljače 1884. sa njegovom slikom na cijeloj naslovnoj strani i s opširnijim člankom o njemu iz pera Vida Vuletića Vukasovića. Petar Franasović pripada u red one intelektualne generacije južne Dalmacije od vremena četrdesetih do osamdesetih godina 19. stoljeća, koja se istakla snažnim rodoljubljem, oduševljenjem za slovinstvo i opozicionalnim raspoloženjem, stojeći čvrsto uz Narodnu stranku i propagirajući upotrebu narodnog jezika. Franasović je svakako jedan od istaknutijih ljudi u krugu oko dubrovačkog »Slovinca«. Javljao se i u aktivnoj politici kandidirajući za narodnog zastupnika dalmatinskog pokrajinskog sabora kao kandidat Narodne stranke već g. 1864. u gradu Korčuli, ali zbog još jakog autonomaštva nije bio tada izabran. Njegovo opozicionalno raspoloženje dolazi do izražaja u uvodu prijevoda opisa turske opsade Korčule g. 1571., opisanog od korčulanskog arciđakona Antuna Rozanića (nazvanog u Franasovićevu prijevodu Ružićem). Naslov te knjižice izdane g. 1871. u Dubrovniku jest »Povijest korčulanske pobjede Uluz-Aliji Algjerskom polukralju održane dne 15. kolovoza 1571. godine«. U tom uvodu ističe, kako su Korčulani »48. godine, može se reć, prednjačili sve dalmatinske gradove u najiskrenijim izrazima za sve što se ticalo slavijanske narodnosti, uzvišenju i napredku«. No tuži se na svoje doba, kako su mnogi Korčulani zavedeni, a izrugiva se obećanju austrijske vlade, da će na korčulanskom brodogradilištu sagraditi dok, što se naravno nikad nije ostvarilo. On se dotiče dakle te »zavedene svoje

braće« te ovako o njima nastavlja: »Koju šmrlingovo samosilje, i njegovijeh hrtića vuhvenost ulovi mamom tolik više priteživijeh kolik manje izvedivijeh obećanja. Odsudni pako udarac – a i najsmiješniji – podade im obećani *docks!* A oni, priprosti ko su, nijesu se sjetili da u sadašnjim okolnostima, u Korčuli docks bio bi trošak bez smijera i bez cilja: van da nijesu možda šmrlingovci, u izućnosti postvorišta i pojmova svojijeh obilnijeh glava izumjeli bili zanj' kakvu novu vannaravsku prekomorsku trgovinu sa Eskimozima i Patagoncima, il' sa novom-Kaledonijom! Ama nečudimo se pogreški prostijeh ljudi, gje se pustio zavesti njihov pouzdanik, ludo orugje lukavijeh sebičnjaka koji, mješte ponugjene mu bogate žetve – na koju za sebe samo smijeraše – ostaviše mu milostinjsko paljetkovanje«. Svakako u narodnom preporodu Dalmacije, a pogotovo Korčule i dubrovačkog kraja i on pripada u red istaknutih intelektualaca, koji su i riječju i perom na tome radili. Nedavno je Državni arhiv u Dubrovniku otkupio od njegovih nasljednika njegov lični arhiv, koji uz tiskane njegove radove i podatke, koji se i drugdje mogu crpsti o njemu, može pružiti dobru sliku njegova rada i djelovanja. Bilo bi dobro, da neki književni historičar i kritičar osvijetli Franasovićev rad s književno-estetske strane, no makar kako ispala ta ocjena, ostat će važnost Franasovića, promatrana naravno u sklopu tadašnjih nacionalnih težnja, s kulturno-historijskog gledišta. Mi ćemo se zasad ograničiti na objelodanjenje šest pisama najvažnijih iz njegove ostavštine, koja mu je pisao prijatelj Andrija Alibranti iz Zadra u Korčulu, jer ona osvjetljuju i lik Alibrantija, ali i lik Franasovićev, a važan su prilog našim dalmatinskim prilikama u godini 1849.

Životni put danas također manje poznatog Alibrantija išao je drukčijim pravcem od Franasovićeva. Alibranti se rodio također u Korčuli g. 1826. Alibranti je kao mladi njegov drug također učio teologiju u Zadru te postade i on svećenikom. Kasnije je bio kanonikom korčulanskog zbornog kaptola, a u posljednjim godinama života prepozitom katedralnog kaptola u Dubrovniku, gdje je umro g. 1904.

Petra Franasovića već kao mladog bogoslova u Zadru vidimo g. 1844. u popisu pretplatnika »Zore dalmatinske«. U broju 22. »Zore dalmatinske« od 29. svibnja 1848. objelodanjen je proglas pod datumom od 21. svibnja s potpisnicima većinom iz Zadra, kojim se pozdravlja slavenski kongres u Pragu. Proglas ima naslov »Dalmatinci plemenitom odboru za skupštinu slavjansku u zlatnom Pragu«. Među potpisnicima se nalaze i »djaci iz velikog simeništa zadarskoga latinskoga«, njih jedanaest, među kojima su Petar Depolo-Beor Korčulanin, Andrija Alibranti Korčulanin i Grgur Boschi Korčulanin. Kod svakog je naime označeno mjesto, odakle je rodom.

U godini 1848.–1849. zanosili su se dakle i Franasović i Alibranti narodnim slavjanskim duhom korespondirajući već tada na hrvatskom jeziku Gajevim pravopisom, ali dok je Franasović ostao do kraja života čeličnim narodnjakom, Alibranti je, poput raznih drugih ljudi, koji su

se g. 1848.–1849. opajali narodnim duhom, prešao kasnije u autonomaše, a to ga je odvelo konačno u talijanaštvo, te on, koji je onako oduševljeno g. 1849. pisao Franasoviću iz Zadra o njegovanju narodnog jezika, zastupa kasnije potrebu prevlasti talijanskog jezika u Dalmaciji. Put evolucije Alibrantijeve nije nam poznat, a svakako on je kao i kod nekih, naročito intelektualaca u Zadru, obratan od onog puta, kojim su pošli razni drugi intelektualci i širi slojevi narodni otresavši se autonomaštva i prigrlivši otvoreno narodnu ideju. Svakako slučaj Alibrantija kao i raznih drugih pokazuje to, iako je Dalmacija bila vjekovima pod kulturnim utjecajem talijanskim, da je talijanska nacionalna ideja u Dalmaciji raznim utjecajima, a naročito preko prijevarnog autonomaštva, umjetno bila nakalamljena. Zanimljivo bi bilo istražiti, koliki su dalmatinski »Talijani« kroz cijeli život bili takvima. Mnogi su prestali to biti uvidjevši svoju zabludu i pristali uz narodnu misao, a nažalost bilo je takvih, koji su se od ljudi prožetih slavjanskim narodnim duhom iščahurili tokom vremena u »Talijane«. Jedan od takvih bio je i Alibranti, koji se donekle ogledao pišući, a među ostalim u splitskom Bulletinu o rimskim starinama na Korčuli. Ipak kao da je kadikad narodno čuvstvo i kasnije kroza nj probijalo, jer je i kasnije kao kanonik u Korčuli spjevao pjesmu o sv. Martinu na hrvatskom jeziku, hoteći pomoću nje istisnuti koledarsku korčulansku martinjsku pjesmu, koja mu se nije činila pobožnom, a g. 1893. pri otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku objelodanio je, doduše na talijanskom jeziku, zanosnu pjesmu u slavu Gundulića, slaveći ujedno Dubrovnik kao slavensku Atenu. G. 1888. izdao je isti Alibranti u Dubrovniku knjigu pod naslovom »Sulla vita e sugli scritti di Luca Svilović«. Luka Svilović (1809–1877) rodom iz Dubrovnika, sada već skoro posve zaboravljen, bio je jedan od kulturnih pregalaca Dalmacije, koji je još četrdesetih godina 19. stoljeća pristao uz narodnu misao, a i nakon g. 1860. prianjao uz narodni pokret. Pisao je većinom prigodne stvari na hrvatskom jeziku, prema običaju vremena ponešto na latinskom i talijanskom, a prevodio je književna djela s talijanskog na hrvatski. Bavio se nastavničkim radom te bio duže vremena upraviteljem gimnazije u Splitu. Kad se g. 1849. počeo učiti hrvatski jezik kao obvezatan predmet na dalmatinskim gimnazijama, on je počeo besplatno podučavati hrvatski jezik na splitskoj gimnaziji. Od njegovih djela najznačajnije je »Kratka povjestnica Dalmacije« tiskana g. 1861. u Zagrebu, a posvećena je Strossmayeru s riječima »Posvećuje mali ovaj darak iz poseštrime Dalmacije u dubokoj oddanosti pisac«. U uvodu ističe pisac jasno hrvatski karakter Dalmacije, upotrebljujući izraze »povjest hrvatsko-dalmatinskoga naroda« i »Hrvat-Dalmatinac«. Eto o ovakvu čovjeku pobuđen naravno i ličnim prijateljstvom prema njemu, piše Alibranti g. 1888. zanosnu upravo panegiričku biografiju, očito preuveličavajući značenje inače po našem današnjem shvaćanju skromnog književnog rada Svilovićeva. I tu Alibranti govori o Dubrovniku kao slavenskoj Ateni, o jednom od narodnih preporoditelja Dubrovčaninu Djuri Puliću, neko

vrijeme upravitelju gimnazije u Zadru, veli »celebre direttore del Gimnasio di Zara«, hvali požrtvovnost Svilovićevu u poučavanju narodnog jezika i u više pasusa priznaje slavenski karakter Dalmacije. Kao što ćemo vidjeti, dok u Alibrantijevim inače zanosnim i žarkim »slavjanskim« duhom pisanim pismima iz g. 1849. ima poneka klica, iz koje će se iščahuriti njegovo kasnije »autonomaštvo«, dotle eto opet i u kasnijim njegovim spisima, kad već potpuno plovi vodama »autonomaštva« sa zagovaranjem prednosti i prevlasti talijanskog jezika, vidimo znatne i jake iskre makar i zatomljenog slavenskog osjećanja. Svakako i prosječni Alibranti je jedan od rjeđih doduše tipova rastrganih dalmatinskih intelektualaca 19. stoljeća, kakav je na pr. bio i poznati Tommaseo, u kojima naizmjenično bujaju osjećaji slavenstva (s izbjegavanjem hrvatskog imena a isticanjem slavo-dalmatinstva) i ideje o potrebi prevlasti talijanskog jezika u Dalmaciji kao jezika kulture i civilizacije.[1]

Ovih šest pisama, koja objelodanjujemo, napisao je Alibranti, korespondirajući s Franasovićem, u razdoblju od 11. siječnja do 12. lipnja g. 1849. Tada je Franasović djelovao kao kapelan u gradu Korčuli, a Alibranti kao mladi bio je još student teologije u Zadru, živeći pod stegom sjemeništa. Prvo pismo pisano je na talijanskom jeziku, a pet ostalih na hrvatskom. Kad uzmemo u obzir, da su mnogi narodni ljudi zadojeni hrvatskim i slavenskim duhom pisali tada talijanski i da je isti zadarski »Narodni list« od g. 1862. do 1868. kao »Nazionale« izlazio na talijanskom jeziku, pojava privatne korespondencije na hrvatskom jeziku dalmatinskih intelektualaca četrdesetih godina Gajevim pravopisom svakako je značajna. No značajna su ta pisma i po svojem sadržaju, jer kao važan prilog pripomažu rasvjetljenju dalmatinskih prilika, naročito u Zadru i Korčuli. Jasnija bi nam bila, kad bismo imali i obratna pisma Franasovićeva pisana Alibrantiju. Mi ih objelodanjujemo doslovno sa svim Alibrantijevim pravopisnim osobinama, jer su samo tako ona potpuno vjeran dokument svojeg vremena. Ističemo, da je enklitike pisao često zajedno s riječima pred njima, pa smo i mi tako ostavili. Koliko nam je moguće i gdje nađemo shodnim, u bilješkama ćemo ih komentirati. Neke okolnosti spomenute u njima ostat će možda još za neko vrijeme neosvijetljene, dok nam temeljitije proučavanje dalmatinske povijesti 19. stoljeća ne dade bolji uvid u te okolnosti. Iz njih se vidi, da se Alibranti trudio, da što pravilnije piše štokavski udaljujući se svijesno od primorskog, specijalno korčulanskog govora, ali ipak izbija iz njih to, da mu je to novi način pisanja. Dijakritičke znakove često izostavlja očito zaboravljajući ih metnuti, jer inače je način pisanja udešen prema njima. Tek vrlo rijetko upada u stari način pisanja po talijanskom pravopisu. Upotrebljava ipak ikavštinu, koja se dugo još u Dalmaciji upotrebljavala kao književni jezik i nakon prihvaćanja štokavštine i Gajeva pravopisa. Pisma nijesu bila slana u kuvertama, te su po običaju onog vremena zamotana tako, da je na dijelu vanjske nenapisane strane ostavljen prostor za adresu.

Prvo pismo

Adresa:

Al Molto Rev:do Signore
Sig:r D:n Pietro Franassovich

a Curzola

Caro D:n Pietro!

Zara 11 Gennajo 1849.

Con sommo dolore intesi la perdita del nostro esimio Arciprete Capor, perdita grande pella patria, priva di uomini che le facessero tanto onore come quello.[2] Laonde io a buon dritto mi lusingo che la patria farà sì di intessere quanto prima una Necrologia degna di tant'uomo. Mi rincresce fortemente che mi manchino dati giusti ed esatti della vita del Capor, che quantunque abbia di che occuparmi, cercherei nulla ostante di spendere qualche ora per siffatto lavoro. Però non dubito che nè tu nè lo Smerchinich, i quali siete più all'occasione di fornirvi delle relative notizie, mancherete al sacro e decoroso impegno di tale uffizio. Aspetto quindi con somma ansietà questo testimonio della patria.

Intesi pure con non minor stupore che rincrescimento la rinunzia del Parroco di Zernova e la tua destinazione per la supplenza, e quindi il tuo allontanamento dalla città e dagli amici della patria.[3] Bella per altro la protesta del paese a Monsignore! Aspetto ansiosamente la fine di questa questione. A Curzola se ne vedono ora delle belle. Infatti fu bella la proibizione a te data di frequentare il Gabinetto, bella quell'ostinazione della nostra Comune e la sua stupida politica di non voler riconoscere il nuovo popolar diritto di eleggere il podestà, e bella ancor quest'ultima. Veramente lessi con piacere que'due articoli dello Smerchinich, che tanto bene si disimpegna ed ha sì a cuore le cose della patria.[4] Dagli perciò un patriotico saluto ed amplesso da parte mia. Così continui e non tema per nulla le faccie raggrinzate. Almeno qualche volta avrà il piacere di aver giovato alla patria. Quanto prima scrivimi informandomi di questi tuoi affari e della patria, che ardo del desiderio di udire. Ordinami poi quei libri Slavi che vorrai e sarai servito. Ma non mi negar il conforto di un tuo sollecito riscontro per cose che tanto m'interessano, mentre attendo con somma impazienza. Saluta pertanto caldamente gli amici Smerchinich e Giunio, non che l'Ismaelli e credimi

Il tuo Affmo Patriota
A. Alibranti

Drugo pismo

Adresa:

Pripoštovanomu Gospodinu
Gospodinu Petru Franasoviću
Svesteniku i Duhovniku

u Korčuli

Pridragi Dn Petre!

U Zadru na 6 Veljače 1849.

Još od onomadne primih tvoj odpis su četiri fiorina. Pridaosam odmah i knjige koje mi dade tvoj brat Bariša za Kuzmanića i za Vexića, postavivši zadnju na pošti.[5] Eto sada baš dojdemi prid oči što si ti pisa u pervoj. Ah moj brate što si učinio? Ja te barem ljubim kakono pravoga otačbenika ne samo, već kako priatelja i brata. Ali nisam mogao brez muke proštiti ono malo ričih koje si ti pristavio proslavienju naše općine Banu Jelačiću kao Vladaocu Dalmacie. Nemojse serčeni priatelju moj s' ovim hvastanjem osramotiti, nemoj tako gubiti tvoje lipo ime i diku dosadasnju pred tvojom bratjom, i bacati sime od rasterkanja i smutje medju onim, kojima si ti dužan vistit ljubav i mir. A pak zašto? Kojo je tebi zlo da neki nisu od tvoje ćudi?

Zašto tê onako pogerdjuješ govoreći *da se nisu podpisali jer su odmetnici, i da ih puk parstom kaze?* Nisi li promisljo koliko zla možeš dobaviti svom otačbini s' ovim malo ričim? Virujmi da si pomerzio svakim dobro – mislećim a naiviše onima koji ti dobro misle i hoće. Jeli ono bilo potrebno pisati? Ne izdaju one riči tebe istoga? To će ti svaki vridan odgovoriti. Zaisto od onih besjedah dobra svarha ne prozire. Nisam se nigda nadao da bi ti na onaku zlobu doša. Dosle svak u Korčuli,i zvan, ki te je poznao imaoteje u dobrom ćudi, derzaoteje za pametna i dobra mladića: ako nebude tako i u naprida, od tebe samoga izhodi krivica. *Al' factum infectum fieri nequit*, zaludu je dakle od toga već govoriti. Uffamse da u naprida bit ćes više svistan. Nemoj misliti da ja sam tako ti govorim, ili iz moga prem tvojim protivnoga mislenja. Virujmi da iz ljubavi izhodi to ukorenje. I ja ljubim otačbinu, i za žudim[5a] i uzdišem gne uzvišenje, ali zato nebi nigda bio dilovao kako ti.

Od libarah ilirskih nemoguti su četiri fiorina kupiti Dubrovskoga, jer samo na knjizaricu u Pragu (drugdi se ne nahodi) dohodi pet fiorina, bez pošte.[6] Sad odluči hoćesli da je naredim, ili da ti štogo drugo činim imati, na priliku:

Gorski Vjenac Vladike Cernogorskoga fr[n] – Kr. 40
Kolendar Zagrebački ove godine l: –
Iskrice Tomasea i t. d.[7]

ili što ti bude drago nareditimi. Ne šaljemti sad ništa jer nisam hotjo sumljiti od poslane jaspre bez tvoga znanja.

Za oblacim dohodi sunce: stega sa svom radosti navistiti dopustjenje od Ministerja za ovu drugu godinu, (ako nebude u leteću) da se imadu učit skole od Ginasia u materinski jezik. takodjer i ona djella Bogoslovja koja pritiču djelstvo, tojest Pedagogiu, Kateketiku, Zemljotežanje i Pastirstvo.[8]

Ali ja vidim da sam priskočio miru od knjige: zato prikljucam molećite da mi pozdraviš verlo sve priatelje, i da im odgovoriš i na prošastnja pisma, jer sva ova stoju na serce

Tvoga virnoga Priatelja
Andrje Alibranti

Evo stoper i za petnaest dana mogu pridati knjigu koju sam ti bio pripravio: a znaš zašto? Nije to nikako od mene, već od tamnosti mojih poglavarah.

Na 20 Veljace.

Treće pismo

Adresa:

Con un pacco di libri.

Al Molto Rev:[do] Signore
Sig:[r] D:[n] Pietro Franassovich
Cooperatore Parrochiale e Professore privato d' Umanità
a Curzola

Pridragi Dn Petre!

Iz Zadra na 27 Ožujka 1849.

Primio sam skoro tvoju knjigu su sedam fiorinah, šest od kojih odma pridao sam Stiić-u za koledare od tebe tamo razprodane, zajedno uvizbajućiga od sviuh tvojih požudjenjah i naredbah. Velečinjeni Gosp. Stiić mnogo se je začudio da si ti u malom mistu tako berzo sve one odpravio, govoreći da to ni je mogao učiniti neg jedan izkreni rodoljub, zato da ti verlo zahvalim i naklon od njegove strane izjavim. Odviše moliomeje da ti pišem kako ni je bilo moguće činit ti imat udilj knjige koje si naredio, jer valja da pervo dodju iz Zagreba; u toliko pridao mi je slideće knjige da ti pošljem: 4 Zagrebačka Koledara, 1 Vilu Ostrozinsku, 2 Gusle i Tambure, 1 knjigu VI Kola, 4 Pjesme Političke Tome Blažeka, i 1 Početak Literature;[9] po onom čini kako ti je zabiližio u malom zapisaju, medju knjigama postavjenim, ni fenika manje, budući da isto se prodaju u Zagrebu, vele uvjeren da ćes ti dobroserčno na-

stojati za razprodat ih kako si dosta u zadnjim prikazao. Što se pak tiče Glagolskog jezika, da će se on sam o tome s tobom razgovarati prigodom svoje vizite po Dalmaciji, koja će sliditi u misecu Travnju. Ništa ne manje ja sam pitao imali Battara oneg Clodex[9a] Clotianus, i rekli su mi da ga nema, i da je sad mučno dobavitga, pak da je općenitiji i podobniji Dubrowski. Ja sad imam od tvojih novacah pet fiorinah, koja je uprav cina Dubrowskoga u Pragu.[10] Zato ako hoćes, pišimi i naredićuga. I to, budući za Slavjansku Lipu još se ne platja, nit ko zna kad će biti tako ona sastava utemeljena, da će valjat platjati, kako po drugim Maticam. Ali ti si upisan, nemojse bojati: nisam ti hotio sakratiti čast nemalu, biti pozvan kao jedno od rodoljubnih udah Slavjanske Lipe. Ja žudim i hlepim napridak jezika našega: ali u komu se uzdamo? jedali u ovoj Slavjanskoj Lipi? Jadniče: što možese ufati od potoka, porodjenog i za dazdivog vrimena? hoćeli ti dati vodu bistru i stanovitu? Ne za isto: do sad malo si čuo i vidio od ovog družtva, a odsle ćeš i manje. Znaš li što je naša prava Matica? Ljubav serčena za jezik i neumorna radnja o njegovom poznanju i zaprostranjenju, za osobitu i općenu došastnu korist. Ta misal udarila je pamet mladeži moga tečaja kad smo vidili pristavljene upravitelje Slavjanske ove Lipe ljude inostrance, ili Dalmatince samo od imena, izvan jednoga Kuzmanića, koji sam možese zvati pravi i gorući domorodac. Zato mi smo se medju nami ustali i odlučismo da će mo od sad nastojati sami o učenju jezika i raditi jednodušno o temu, tako da svak može izreći s čistim Slavjanskim slovom svoje misli. Hrabrena ova odluka nam je primila serče[10a] i pamet, toliko da stavno počesmo raditi o materinskim jezikom. Ali za to većma uzderžati ljubav i poznati korist, koju dobivamo s'ovom radnjom, postavismo mi našu Maticu, koju smo nazvali s' imenom *Sloga*, budući da u samoj složi[10b] potverdjujese i napriduje svako zavedenje, po onoj poslovici: Slogom restu male stvari, a nesloga sve pokvari. Popravismo pak i naš zakon, po komu svak ima, koliko može, pisati. Za sad taj List ne izhodi neg dva puta na nedilju, ali ufamose s neumornim trudom moć ga izdati više od dva krata na nedilju.[11]

Ja znam da ću te bit s' tolikim bljadoslovjem dodiao, ali budući si mi priporučio da ti pišem što se ovdi radi o narodnosti, hotio sam te izvestiti kako mi radimo; o drugome pak se ne pertim. Moguti samo reći da je bila odredjena jedna zadruga učitelja svakog dila od općenog učenja pod pridsidjenjem cerkovnoga savjetnika, za ponovjenje učenja u Slovinski jezik.

Budući da ti neusterpljivo čekaš knjige naredjene a ja nemam za sad bolje prigode, pouzdasam ih momcu Herdalu koji ide u Dubrovniku. Govori dakle s' njime za način s' kojim bi ih mogao od njega imati što prje i nepogibilno.

U to ja te serčeno pozdravljam od strane Gosp. Berčića,[12] molećite da mi koliko najprje za moje smirenje činis znat jesili primio knjige koje ti ovdi zlamenujem: a tamo opet pozdravimi Smerkinića i sve domorodce, i virujme

Tvoga iskrenoga Prjatelja

Andrije Alibranti

Četvrto pismo

Adresa:

Al Molto Rev.do Signore
Sig.r D.n Pietro Franassovich
Cooperat.e Parocchiale e Professore
privato d'Umanità

in Curzola

Dragi D.n Petre!

Iz Zadra na 22 Svibnja 1849.

Rečesmi da sam bio zaspao, budući da i za 20 i više dana od primjenja tvoje knjige, prem sada sam se probudio i postavio na odpisanje. Ali poslušaj malo i viditćeš da to nisam učinio bez uzroka. Ti si mi bio pisao da govorim s Kuzmanicom za oni tvoj članak, da bi ga što prie tisnuo u Zori. Ali čuj nezgode! Baš tada kad

sam primio onu tvoju knjigu, pristavaše Kuzmanić biti Urednik Zore Dalm. ter Uredničtvo upadaše u ruke Batare. Nadostavi da cića robstva ovoga blaženog (za ne reći gore) Seminišta, nisam mogao iziti i priteći se k Kuzmaniću, ter valjašemi pisatmu: ali znaš što je? Rič je živa a pismo je mertvo i ne pita ončasni odgovor. Isto učinih s Batarom, ma ni od njega nisam imao sriću da mi postavi odma, ili do malo, taj članak u Zori, sa svim da sam mu iskreno priporučio, neg mi odgovori da posli tri cetiri broja, bi mogao ono pismo postaviti.[13] Jeli ti zadovoljno? meni se čini da od zadanja toliko prigodna jurve je prošlo vrime. Zato dajmi tvoj odgovor što prie.

Pozdravljate Stiić, koji se vratio sa svoje vizite po Dalmaciji baš na dospitak Travnja i rekaoje da nije mogao s tobom besiditi jer Parobrod onda nije se već od sata u Korčuli zaderzao; da ti zato preporučuje ako si prodao kojeg od onih libarah, koje si primio, opremiš on put novce, ter on berzo ima putovati u Horvatsku i naplatiti knjigotiskara u Zagrebu. Ako pak vidiš da ih nije moguće prodati, možeš i vratitjih natrag, samo da ne budu razderti ili izlizani. O temu dakle čekam tvoj odpis s istim parobrodom. Sad baš možeš narediti ako žudiš koju ilirsku knjigu imati iz Zagreba, jer nitko bolje od istoga Stiića će ti moć svaku dobaviti. Jadan Boski s promišljenjem od S. Božje volje zadušioje u malo zalost od ove druge i težje svoje nezgode, i sad je već po sve miran. A pak, i da nije htio, koja vala? Temu se imamo nadat i mi svi.[14]

Berčić te puno pozdravlja, također i Paro, koji se je jadan jedva smerti utekao: srića njegova da nije bio toliko jak i hrabren što nesrićni moj drug Juraj Buksa,[15] koji i za dvi nedilje od kad postaše u Pagu, bi od hude nemoći nemilo pogubjen. Blažena mu duša! A ti kad si se, hvala Bogu, oslobodio od patula čuvajse u naprida, i dobro se sad hrani. Pozdravi domorodce ki bi od mene pitali, i nemoj činit čekat i vapit berzi odpis

Tvomu Virnomu Priatelju

A. Alibranti

Na 28 istoga

Čujem bas sad da je napokon bila od Česara potverdjena ta blažena *kolegiata* toliko od Korčulanah žudjena, a li neznam s kakvim sposobim.[16] Zato molimte da me o temu izvestiš u pervoj tvojoj i da znam mogulise radovati otačbini i Cerkvi našoj ili nju požaliti. S Bogom.

Peto pismo

Adresa:

Al Molto Rev:do Signore
Sig:r D:n Pietro Franassovich
Cooperatore Parroch.lc

Curzola

Dragi D.n Petre!

Iz Zadra na 5/6 1849.

Eto napokon i tvoj članak vidio je zrak i ako kasno, budući da Gosp. Kuzmanić, sad urednik novog časopisa t. j. Glasnika Dalmatinskoga, nije hotio zaboraviti tvoje i moje želje.[17]

Od libarah nemogu ti sad ništa odgovoriti, jer nisam jošter besidio s Stiićom; u to ti nastoj razprodati, što već možeš, a s došastim parobrodom pisat ću ti štogod vlastnie. Kad pak budem govoriti s Stiićem neću zaboraviti tvoja priporučenja, navlastito o dobitku Dubrowskoga aliti *Glagolita Clozianus.*

Ako je tamo koja novina, piši mi.

Pozdravimi priatelje i domaće moje i tvoje, i spomenise

Od Tvoga

A. Alibrantića[18]

Šesto pismo

Adresa:

Al Molto Rev:do Signore
Sig:r D:n Pietro Franassovich
Cooperatore Parrochiale

a Curzola

Serčeni Priatelju!

Iz Zadra na 12 Lipnja 1849.

Možeš slobodno vratit natrag sva libra, kâ ostadu, što proda da proda budući da Gosp. Stiić misli ić put Hervaske[18a] početkom dosaštoga Serpnja. Zato ne čini su manje poslat mi ih s pervom prigodom uzdanom; od ostalog nebojse, jer ću ja svakako od gori rečenog Gosp. Stiića dokucit obećanje da provìdi za tebe ili Dubrowskoga, ili Kopitara Glagolitu Klozianu.

Ništa nova ti ne pišem jer ćeš svaka moć znati i bolje od mene, koji sam vazda zatvoren, po parobrodu; nego samo ti dajem za stanovito da će se ovdi danas – sutra objaviti novi *dar* od *leve* na boj sviuh onih po Dalmacii, koji su se prikazali smutitelji puka u stvarim političkim, takodjer sviuh drugih malo dobrih, općeno zvanih: bonavoje.[19] Odgovorimi na zadnju knjigu kak i na ovu što pri i virujme Tvoga Priatelja

A. Alibranti

SUMMARY

SIX LETTERS WRITTEN BY ANDRIJA ALIBRANTI IN 1849 FROM ZADAR TO PETAR FRANASOVIĆ IN KORČULA

The paper treats of six letters written by Andrija Alibranti (1826–1904) in 1849 from Zadar to Petar Franasović (1819–1883) in Korčula. The first one of these letters was written in Italian, the remaining five in Croatian, using Gaj's spelling and the »stokavian« speech, but in the »ikavian« dialect, which was still in use in this time as the literary language in Dalmatia. The letters in question are concerned mainly with the political and literary relations reigning in this time, and they reflect the Dalmatian circumstances of the period, thus constituting a valuable contribution to their understanding. For the sake of explanation of the personalities of these two men, who also at later times were conspicuous figures in Dalmatian public life, the publisher has composed an introduction and provided the letters themselves with the necessary remarks. Both Franasović and Alibranti were imbued in this time already with the living Slavic spirit, stressing the need to cultivate the people's language, while from Zadar Alibranti assisted Franasović in the acquisition of Croatian and other Slavic books.

[1] Alibranti u propagandističnom almanahu »Pro patria« izdanom u Zadru bez datuma od zadarskog talijanaša G. Sabalicha na strani 13 pod datumom od g. 1887. hvali žarkim riječima prednost talijanskog jezika i potrebu njegove prevlasti u Dalmaciji, dok već g. 1888. pišući o Sviloviću donosi neke zanimljive pasuse, koje citiramo i zbog toga, jer je Alibrantijeva radnja o Sviloviću rijetka.

Na strani 12.:

Presago del non lontano sviluppo della slava nazionalità, egli fu uno dei primi in Dalmazia che quando ancor nessuno pensava alla necessità di questa lingua pel disimpegno dei pubblici impieghi, si era messo a studiarla, non già per ispirito di partito, nè per odiosità all' italiana coltura, ch' esso anzi amava ed esaltava, ma per esser pronto ad ogni evenienza e render con quella dei buoni servigi alla patria, come diede a divedere, avendo già nel 1849 assunto gratuitamente ad insegnarla alla gioventù e poscia col sostenerne una speciale cattedra nel Ginnasio di Spalato, come fu già avvertito. E però lo Svilović scrisse in latino ed in italiano per elezione o per la sua professione, in islavo per ragione dei tempi e per amore di patria.

Na strani 56. govoreći Alibranti o Svilovićevu hrvatskom prijevodu poznate Manzonijeve pjesme »Il cinque Maggio« donosi taj prijevod u cjelini i ovako ga hvali:

Affinchè il lettore possa apprezzare meglio il pregio della versione, diamo qui sotto la traduzione della classica Ode di Alessandro Manzoni »Il cinque Maggio« coll' originale in fronte, e vasto campo avrà a capacitarsi della facilità con la quale egli *obbligasse la musa de' nostri monti a rattemprare la sua lira alle dolci melodie de' vati d' Italia.* (Kurziv naš.)

Dakle hrvatski pjesnički jezik naziva »la musa de' nostri monti«.

Na str. 63–64 ima i ovaj tekst:

E quale utile cittadino non fu egli? Dovunque venisse pregato a prestare la sua opera, i suoi consigli, in affari pubblici o privati, lo faceva di gran cuore dedicando a tali uffici, anzi che alla ricreazione od al riposo, il tempo libero dalle sue ordinarie incombenze, come risulta da' vari atti ad esso diretti. Citeremo a mò di esempio alcune di queste prestazioni, che ci sono note.

Nell' anno 1849, epoca quanto mai ardua e pericolosa, e che segna l'addottato nuovo ordine di cose nella politica amministrativa in Austria, volendosi predisporre l' insegnamento della lingua slava nelle Scuole popolari, il Governo della Dalmazia avea istituito una commissione dei più dotti uomini d' allora per la compilazione dei libri di testo per le Scuole elementari. E siccome alla Presidenza Governativa non isfuggivano, fra le altre, le attitudini in fatto di lingua slava del professore Svilović, creavalo a membro di cotesta commissione incaricandolo mediante il Governiale invito 2 Febbrajo 1849 N.ro 1353/257 per la compilazione di tali libri colla seguente lusinghiera chiusa: »Si ripromette con tutta sicurezza il Governo ch' esso Sig. Svilović per i distinti lumi, studii e cognizioni di lingua, come non meno per lo zelo di promuovere la vera istruzione nel popolo, ch' è la prima sorgente della prosperità sociale, vorrà prestarsi con tutta alacrità ed impegno, onde poter raggiungere il desiato scopo«. Al qual incarico corrispose egli egregiamente, come si è gia innanzi avvertito, tanto coll' aver compilato l' Upravljenje djeci za izreći u pismo svoje misli, che fu stampato l' anno stesso dalla tipografia Piperata a Spalato, quanto col cooperare alla compilazione degli altri libri elementari. Indi subito, sentendo egli il bisogno che tutti conoscessero la lingua slava, erasi spontaneamente offerto al Ministero del Culto e dell' Istruzione d' insegnare gratuitamente la lingua illirica agli studenti ginnasiali, offerta che venne dal Ministero stesso con applauso accolta col Dispo. 28 Agosto 1849 N. $\frac{5602}{700}$ come veniva del pari accolta dalla Dalmata Luogotenenza col D. 29 Dicembre 1861 N. 23853 la posteriore sua offerta d' impartire gratuitamente nei locali ginnasiali ai pubblici impiegati lezioni straordinarie della lingua stessa, ciò che effettivamente per alquanto tempo fece, e per un' altro anno gli veniva accordata una rimunerazione.

Na str. 78.:

»Che grandemente gli stesse a cuore la causa palpitante del popolo slavo-dalmata, donde egli pur confessava di aver tratto la propria origine, provanlo a fior di evidenza e i suoi scritti ed i perseveranti conati a promuoverne mediante l' istruzione lo sviluppo intellettuale del popolo, conati che partivano si da un cuore amante e generoso, sempre però in concorde corrispondenza colla fiducia dai superiori in lui riposta ed in armonia agli ordini da quelli emessi in più riprese. *Egli ha mai sempre riconosciuto e pubblicato essere la Dalmazia slava nell' etnografica sua natura e per gli storici nessi;* ma dolevagli acerbamente che si tentasse di bandire onninamente da questa terra la lingua colta del Lazio. (Kurziv naš.)

[2] Ova se vijest tiče Korčulanina Ivana Kapora, natpopa hrvatskog kaptola sv. Jerolima u Rimu, koji je umro g. 1849. Bavio se poviješću i arheologijom. Sudjelovao je u polemici oko domovine sv. Jeronima te je o tome objelodanio dvije radnje. Bio je zadojen narodnim slavenskim duhom, te je u tome smislu i objelodanio radnju »Dimostrazione dell' antichità e continuazione della lingua illirica, poscia detta slavonica in Dalmazia, Spalato 1844.« Historijom i arheologijom bavio se i njegov brat Matej Kapor (1789–1842), koji je živio u Korčuli. Oba brata sakupljala su knjige, rukopise i starine, te su stvorili lijepu zbirku i knjižnicu, koje se i danas lijepo sređene nalaze u Korčuli u obiteljskoj kući, a vlasnikom im je ing. Ambroz Kapor, koji inače boravi sada u Mostaru. Knjižnica Kapora je jedna od najboljih privatnih knjižnica u Dalmaciji, a u njoj se nalaze i neka vrlo rijetka djela. O Ivanu i Mateju Kaporu vidi Gliubich: Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, str. 72–73; isti Ljubić: O napredku arheologičke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji (Rad Jug. akademije 80 str.161); Petar Franasović: Mato Kapor (Slovinac br. 16 g. 1880); Vid Vuletić–Vukasović: Corrispondenza archeologica fra Matteo Capor da Curzola e Pietro Nisiteo da Cittavecchia, Zara 1897.; o Ivanu Kaporu još u vezi pitanja domovine sv. Jerolima vidi Frano Bulić: Stridon, Split 1920, na str. 41–44.

[3] Već tada se radilo, da bi Franasović bio premješten u selo Žrnovo kod grada Korčule, ali ovaj put se to nije ostvarilo. Franasović je bio župnički upravitelj u Žrnovu mjeseca kolovoza do studenog g. 1849.

[4] Smrkinić, koji se ovdje spominje, jest Dr. Ivan Smrkinić iz Korčule, a članci, koji se ovdje spominju, jesu oni, koje je Smrkinić objelodanio u listu *La Dalmazia costituzionale*. Ovaj list je izlazio u godini 1848. i 1849. Kao što mu i ime kaže, list se zalagao za ustavno stanje, ali u njemu su pisali i pristaše i protivnici sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Oba članka govore o stvarima, o kojima piše Alibranti u ovom pismu. U broju 33. od 28. prosinca 1848. Smrkinić potpisan skraćenicom *Dr. G. S.* objelodanjuje članak pod naslovom *Fatti del giorno*. Citirat ćemo samo početak članka, jer iz njega se vidi, o čemu se radi. Dakle početak glasi ovako:

»Egli è oramai noto a Curzola tutta, che l'Illustrissimo Monsignore Vescovo di Ragusa, Tommaso Jederlinich con suo atto, anticivile con sua pace, abbia ordinato al curzolano M. R. Don Pietro Franassovich Cooperatore a Curzola, d'allontanarsi entro 24 ore del Gabinetto di lettura, e dal consorzio di liberali amici sotto la caritatevole comminatoria pe'preti bisognosi di un facile *suspendatur.*«

Nakon što je spomenuo sam događaj, Smrkinić se žestoko obara na biskupa Jederlinića zbog te njegove zabrane. Očito je biskup bio konzervativnih nazora i krivo gledao na ustavni pokret, koji je imao svoje žarište u čitaonici zvanoj »Gabinetto di lettura«. Drugi članak datiran iz Korčule pod datumom od 24. prosinca 1848. objelodanio je Smrkinić u broju 1. od 4. siječnja 1849. s punim svojim potpisom »Dr. Giovanni Smerchinich«. Uredništvo ga je bez posebnog naslova uvrstilo na kraju lista pod rubrikom »Inserzioni a pagamento«, dakle ono, što bismo danas nazvali »Priposlano«, a za objelodanjenje čega pisac mora platiti listu. Iz tog članka saznajemo, da je u Korčuli postojao politički *klub* (i u članku se naziva *club*). Taj klub je podnio u mjesecu rujnu g. 1848. predstavku Općini Korčule, kojom traži, da se narodu Korčule omogući biranje svojih vlastitih predstavnika u Općini. Općina je to odbila, a na to se je klub obratio dalmatinskom namjesniku, ali od njega nije dobio ni rješenja ni odgovora. Na to se narod sam, jamačno u obliku skupljenih potpisa,

obratio namjesniku, ali ni na to nije bilo odgovora. Smrkinić zagovarajući gledište kluba i naroda napada na postupak Općine i namjesnika. Alibranti u svojem pismu Franasoviću odobrava oba Smrkinićeva članka.

[5] U Dalmaciji je u narodnim krugovima još vladalo veliko oduševljenje za hrvatskog bana Josipa Jelačića, koje je još više poraslo, kad je Jelačić imenovan bio namjesnikom Dalmacije. Tad su Jelačića pozdravili mnogi dalmatinski gradovi, i to negdje općine, a negdje građanstvo s predstavkama sa skupljenim potpisima. Tako je bilo i u Korčuli. Kuzmanić, o kojem je riječ u pismu, jest Antun Kuzmanić, urednik »Zore dalmatinske«. »Zora dalmatinska« počela je izlaziti g. 1844. pod Kuzmanićevim uredništvom, a kasnije je mijenjala urednike, no od g. 1847. do broja 16. u g. 1849. opet je Kuzmanić urednikom. »Knjiga« u značenju riječi »pismo« za Kuzmanića, koju Alibranti spominje, jest dopis Franasovićev iz Korčule o predstavci Korčulana upućenoj Jelačiću. Taj dopis objelodanio je Kuzmanić u broju 4. Zore dalmatinske od 22. siječnja 1849. Budući da je taj dopis važan, a »Zora dalmatinska« vrlo rijetka, donosimo taj dopis doslovno u cjelini:

»Puk od Korčule došavši radosni glas da Slavni Ban Jelačić bi naimenovan za Vladaoca Dalmacie; pokloni mu sledeću čestitku. Neki koji se gade pučadi, i koima možebit ovakovo stvarih gibanje ne ide po ćudi, vuhvenim múkom činili su se neznani i podpisali ju nisu. Svako misto ima svoje odmetnike, i Korčula ima svoje; puk ih poznaje i perstom ih pokazuje.

P. Franasović.

Prisvjetli i Preuzvišeni Gospodine BANE JELAČIĆU!

Bog, u koega rukah stoji udes narodah, smilovavši se napokon na nas, nadahnuo je Nj. Veličanstvo Privedroga Cesara Franja Josipa I. da Vas, svjetli Gospodine, imenuje za našega Vladaoca u Dalmacii. Oh nas srećnih i čestitih pod takovim hrabrenim glavarom! Eto ovako ispunjene naše želje, eto ovako dospjeva tudjinstvo izmedju nas.

Naš jezik, naša narodnost, sve, u jednu rječ, što je naše za toliko vjekovah pogaženo, potlačeno, uništeno, s' Vami se, *neumrli Jelačiću*, podiže, ponavlja, pomladja. Sad ćutimo što će reći dihati svojim duhom. Sad poznajemo da nije šala ona pripovjest koja kraljuje u našemu narodu da Marko Kraljević nije umro već spava, i da se je jurve probudio – buduć se je ovo ispunilo u Vami naš Bane pridragi, novi naš Marko Kraljeviću.

Mi dakle kao Vitezu našega naroda, kao svomu svjetlomu Glavaru, usudjujemo se prikazati Vam naše poklonstvo, našu vjernost, i stanovito držimo da Vaše junačko serce primit će dobrovoljno odvjete jednoga puka koji odavna divi se s' Vašim slavnim činima, koji u Vašemu kipu pripoznava odkupitelja svoje narodnosti, svoga jezika, svojih pravah, i koji je temeljito uvjeren da Dalmacia nije mogla biti povjerena vredniim rukam od Vaših.

Slide podpisi

Šteta je, što se ne donose potpisi. Zanimao sam se, da nađem ovu predstavku Korčulana s potpisima. Najprirodnijim sam smatrao, da bi se imala naći u Državnom arhivu u Zagrebu među banskim spisima iz g. 1848. i 1849., ali tamo, barem dosada uza sva nastojanja arhivskih službenika, nije pronađena. Pregledao sam u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije u Zagrebu detaljni popis dokumenata iz obiteljskog arhiva Jelačića, ali ni tu te predstavke nema, iako se nalaze razne druge predstavke upućene Jelačiću iz dalmatinskih gradova.

I Gradski arhiv u Zagrebu ima neke dokumente o Jelačiću, ali te predstavke ni tamo nema. Franasović se dakle oborio na one, koji predstavku nijesu htjeli potpisati, nazivajući ih odmetnicima. Tu cilja očito na protivnike narodnog pokreta, naime protivnike sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Zanimljivo je, da onaj isti Alibranti, koji odobrava Smrkinićeve članke, pa čak odobrava on kao student teologije javni novinski napadaj na biskupa Jederlinića, oštrim riječima u ovom pismu žigoše napadaj Franasovićev na one, koji nijesu htjeli potpisati predstavku Jelačiću. Iako ćemo u daljim dopisima vidjeti oduševljenje Alibrantija za narodni jezik i slavenstvo, ipak u tom gledištu Alibrantijevu izraženom u ovom pismu vidimo jednu od klica kasnijeg

Alibrantijeva autonomaštva. O hrvatskom duhu u Korčuli u g. 1841. vidi Horvat –Ravlić: Pisma Ljudevitu Gaju (Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 26, str. 240).

Ne znamo tačno, na kojeg Vežića misli ovdje Alibranti, ali vjerojatno, da se odnosi na Vežića, koji se nazivom »Žakan Jakov Vežić pridivkom Veršić« javlja u »Zori dalmatinskoj« kao suradnik. To nije jamačno pjesnik Vladislav Vežić iz Selina u zadarskom kotaru, koji živi tada u Zagrebu kao perovođa kod banskog vijeća.

[5a] Sic!

[6] Ovdje Alibranti krivo piše *Dubrovski* mjesto *Dobrovski*. Iz ovog a i idućeg Alibrantijeva pisma možemo očito zaključiti, da je Franasović htio pribaviti poznato djelo češkog slavista Josefa Dobrovskog (1753–1829) »Institutiones linguae slavicae dialecti veteris, quae apud Russos, Serbos aliosque ritus Graeci, tum apud Dalmatas glagolitas ritus Latini Slavos in libris sacris obtinet«, (Beč 1822), koje je prva znanstvena gramatika staroslavenskog jezika, a obuhvata 720 strana. G. 1844. mogla se ona dobiti u knjižari Braće Battara u Zadru, i o tom ima oglas u br. 19. »Zore dalmatinske« od 6. svibnja 1844. Cijena joj je bila fl. 3:30. Sada g. 1849., kad je želi nabaviti Franasović, više se u Zadru ne može nabaviti.

[7] Ovdje se misli na prvo izdanje Gorskog vijenca Petra Petrovića Njegoša tiskano u Beču g. 1847. Tommaseove »Iskrice« tiskane su prvi put od Ivana Kukuljevića u Zagrebu g. 1844., drugo je izdanje iz g. 1848., a treće (iako na njemu piše drugo) tiskano je u izdanju tiskare braće Battara u Zadru g. 1849. Zadarsko izdanje našli smo prvi put objavljeno u »Zori dalmatinskoj« u br. 26. od 25. lipnja 1849., koji je ujedno i posljednji broj ovog časopisa. Kolendar, o kojemu je ovdje riječ, jest »Obći Zagrebački Kolendar«, koji je od g. 1846. do 1853. izlazio u Zagrebu (od g. 1848. s neznatnom varijantnom izmjenom u naslovu kao »Obći Zagrebački *Koledar«)*. G. 1846. i 1847. urednikom mu je Slavoljub Verbančić, g. 1848.–1850. Vladislav Vežić, g. 1851. Marko Radojčić, g. 1852. A. T. Brlić. Kalendar je izdavao Lavoslav Župan.

[8] Ova vijest Alibrantijeva je previše optimistična. Možda se nešto oko toga i radilo, što bi moglo biti i predmetom posebnog proučavanja, ali po onome, što dosad znamo, stvari ipak stoje drukčije. Dalmatinski poslanici Stjepan Ivičević i Dr. Božidar Petranović postavili su u sjednici Carevinskog vijeća od 7. rujna 1848. prijedlog o unapređenju hrvatskog jezika po školama. Među ostalim oni su za gimnazije predlagali tek, da se uvede narodni jezik kao obvezatan predmet, ali da se u svim školama nakon roka, što će ga odrediti ministarstvo, svi predmeti poučavaju u hrvatskom jeziku, a talijanski neka ostane i nadalje kao obvezatan predmet. Drugi pak dalmatinski zastupnici uputili su ministarstvu molbu, kojom mole, da se hrvatski jezik uvede u škole kao obvezatan predmet, ali nek se ne izvrši uvođenje hrvatskog jezika u javne poslove. Ministarstvo je na prijedlog Petranovića i Ivićevića odgovorilo, da se oko stvari predloženih od njih radi, a svojom odlukom od 10. listopada 1848. pitalo je uprave gimnazija za mnijenje o tom prijedlogu. Uprava dubrovačke gimnazije odgovorila je, da se uvede narodni jezik kao predmet, ali se izjasnila protiv njegova uvođenja kao nastavnog jezika. Vidi o tom Grga Novak: Prošlost Dalmacije II, str. 350 i Josip Posedel: Povjest gimnazije u Dubrovniku III (Program velike gimnazije u Dubrovniku 1902–1903) str. 23. Tek 26. srpnja 1849. izišla je opća naredba ministarstva nastave za cijelu Austriju, bez posebnog spominjanja hrvatskog jezika, da se ima učiti kao obavezni i drugi zemaljski jezik. Vidi Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich Jahrgang 1849. Wien 1850. str. 576, Novak: op. cit. str. 353, Posedel: op. cit. 23. Zaista zatim počelo je poučavanje hrvatskog jezika kao obvezatnog u trima dalmatinskim gimnazijama Zadra, Splita i Dubrovnika, ali talijanski jezik ostao je i dalje još za duži niz godina nastavni. O tom učenju hrvatskog jezika u gimnazijama vidi u bilješci 1 citirane pasuse iz spomenutog Alibrantijeva djela »Sulla vita e sugli scritti di Luca Svilović« na str. 12 i 63–64.

[9] To su djela:

Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, Vila Ostrožinska, Beč 1845. (Poziv na pretplatu tiskan u br. 3. »Zore dalmatinske« od 20. siječnja 1845.).

Stanko Vraz, Gusle i tambure, Prag 1845. (Poziv na pretplatu datiran 1. prosinca 1844. u br. 7. »Zore dalmatinske« od 17. veljače 1845.).

Kolo (književni list uređivan od Stanka Vraza), šesta knjiga izdana g. 1847.

Toma Blažek, Političke pjesme, sabrane i izdane od Antuna Nemčića g. 1848. nakon smrti Blažekove († g. 1846).

Dragutin Seljan, Početak, napredak i vrijednost literature ilirske (g. 1840).

U primjercima Obćeg Zagrebačkog Kolendara (Koledara), koji su mi bili pri ruci, našao sam kod nekih na koricama zabilježeno, gdje se mogu nabaviti. U koledaru iz g. 1847. i 1848. zabilježeno je među ostalim, da se može nabaviti kod »bratje Battarah« (poznate zadarske knjižarnice), u koledaru iz g. 1849. i 1850. zabilježeno je među ostalim, da se može nabaviti u Korčuli kod »Petra Franaševića« (očito pogrešno zapisano mjesto Franasovića), za Zadar pak u onome iz g. 1849. piše, da se nabavlja kod »Ante Kuzmanića i sveštenika Ivana Berčića«, a u onom iz g. 1850. kod »bratje Battarah, Ante Kuzmanića i sveštenika Ivana Berčića«. Stiić, koji se ovdje spominje, jest danas zaboravljeni suradnik »Zore dalmatinske« i Gajeve »Danice« Petar Stiić, inače po zanimanju grkokatolički »vojnički kapelan po svoj Dalmacii« sa sjedištem u Zadru. Podatke o njemu saznajemo iz njegovih pisama Ljudevitu Gaju od 12. lipnja 1845. i od 4. lipnja 1847., u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici. U zadarskom izdanju Hektorovićevih djela pod naslovom »Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari« priređenom od Šima Ljubića, a izdanom od braće Battara g. 1846. kao knjiga druga »Izbrane biblioteke dělah izvornih i prevodah u ilirsko-dalmatinskome jeziku predjašnih i živujućieh pisateljah« nalazi se na kraju »Imenik gospode pridbrojnikah«, gdje se nalazi kao predbrojnik i »Stiić Dr. Petar, vojnički duhovnik po Dalmacii u Zadru«. Među predbrojnicima su još neki, koji nas zanimaju s obzirom na temu ove radnje, te ih donosimo onako, kako su u Imeniku označeni: Alibranti Andria, u Zadru; Bačić Petar, sveštenik, na Korčuli; Bošković Josip, sveštenik, u Korčuli; Depolo Josip, u Korčuli; Franašević (očito pogrešno mjesto Franasović) Petar, župnik kod Dubrovnika; Kunjasić Franjo, župnik kod Korčule; Sponseli Bartul u Korčuli. Dakle s otoka Korčule je bilo 5 pretplatnika i još dva Korčulanina, Alibranti i Franasović, tada izvan Korčule.

[9a] Sic!

[10] Iz ovog pisma i iz prošlog vidi se, da se Petar Franasović zanimao naročito za staroslavenski jezik. Zato se zanima i za spomenuto djelo Dobrovskog (kojeg i ovdje Alibranti krivo piše Dubrowski) i za izdanje »Glagolita Clozianus« izdano g. 1836. od znamenitog slovenskog slavista Jerneja Kopitara (1780–1844), u kojem Kopitar daje opširan komentar i inače raspravlja o staroslavenskom. Vidi se, da je Franasović želio dobaviti djelo, koje bi mu poslužilo za bolje upoznavanje sa staroslavenskim, a Alibranti mu, izlažući teškoće nabave djela »Glagolita Clozianus«, na temelju primljenih informacija veli, »da je općeniji i podobniji Dubrowski«, to jest, da je djelo Dobrovskog »Institutiones lingue slavicae dialecti veteris« kao sistematska gramatika zgodnija za upoznavanje staroslavenskog nego li »Glagolita Clozianus«. Iz pisanja Alibrantijeva vidimo, da je knjižarnica Battara bila dosta dobro opskrbljena slavenskim knjigama, kad je čak Alibranti kod nje pitao, ima li »Glagolita Clozianus«. Kako vidimo iz oglasa u »Zori dalmatinskoj«, br. 29 od 15. srpnja 1844., imala ga je g. 1844. na prodaji ta knjižarnica uz cijenu od fl. 4,12. No sada ga u ovo doba g. 1849. više nema na prodaji. Vidi se, da se ta knjižarnica bavila i nabavom slavenskih knjiga prema narudžbi, a također nabavom i raspačavanjem hrvatskih i ostalih slavenskih knjiga bavio se već spomenuti Stijić. Valjda je bio neke vrste povjerenik za raspačavanje knjiga. Svakako iz Alibrantijevih pisama vidi se, da on naručuje i raspačava knjige, a šalje i Franasoviću knjige u Korčulu za dalje raspačavanje.

[10a] Sic!

[10b] Sic!

[11] G. 1849. osnovalo se u Zadru političko društvo pod imenom »Društvo Slavjanska Lipa«.

To je ime bilo tada uobičajeno u slavenskim pokretima. U Pragu je g. 1848. izlazio list »Slovanska Lipa«, i osnovano je političko društvo pod tim imenom. U

br. 39. »Zore dalmatinske« od 25. rujna 1848. nalazi se: Oglas lista češkoga pod naslovom »Slovanska Lipa« potpisan pod datumom od 18. kolovoza g. 1848., a u istom listu pravilnik društva pod naslovom: Naredbe Slavjenske Lipe, potpisan pod datumom od 24. svibnja 1848. od J. P. Šafarika kao predsjednika. Primjer iz Praga djelovao je sigurno i na narodne ljude u Zadru. U broju 52. »Zore dalmatinske« od 25. prosinca 1848. otiskan je Poziv od 14. prosinca za osnivanje društva zvanog »Društvo Slavjanske lipe u Dalmacii«. I u Zagrebu je osnovano »Društvo slavenske Lipe na slavenskom jugu«, koje pod datumom Božića g. 1848. šalje »bratji dalmatinskoj« pozdrav otiskan u broju 3. »Zore dalmatinske« od 15. siječnja 1849. U Zadru se održala konstituirajuća skupština 28. siječnja 1849., te je o njoj izišao opširan izvještaj u broju 6. »Zore dalmatinske« od 6. veljače 1849., a u istom broju posebno je doneseno »slovo« Anta Kuzmanića govoreno na istoj skupštini. Božidar Petranović, tada dalmatinski zastupnik na saboru u Kroměřižu, zagovarao je osnutak književnog društva, koje bi se prozvalo *Matica*, no ostali osnivači nijesu prihvatili to ime, te uprava Društva Slavjanske Lipe u svojem dopisu upućenom Petranoviću 1. veljače 1849. a otisnutom u broju 10. »Zore dalmatinske« od 5. ožujka 1849. opravdava, zašto nijesu uzeli naziv *Matica*, te veli: »Nemojte pak zamiriti, što ovo Društvo nije se zavelo pod imenom Matica, kao što ste Vi želili, jer njegov cilj nije samo književnost, nego i druge različne struke narodnoga poboljšanja na put ostalih takovih društvah«. U istom broju otiskan je i pozdrav novog društva od 27. veljače 1849. upućen banu Jelačiću. U spomenutom izvještaju sa skupštine su označeni članovi prve privremene uprave, ali i u dopisu Petranoviću i u pozdravu Jelačiću označeni su oni sa svim svojim nazivima, te s obzirom na prigovor Alibrantijev izrečen u ovom pismu smatramo potrebnim doslovno iznijeti sastav uprave: Prof. Ante Kuzmanić, privremeni Upravitelj društva Sl. Lipe, Prof. Ivan Franceschi Perinović, privremeni Upravitelj društva Sl. Lipe, Prisidnik Josif Fontana, privremeni Upravitelj društva Sl. Lipe,Sovjetnik Nikola Lalić, privremeni Upravitelj društva Sl. Lipe, Katihet Nikola Vuinović, privremeni Upravitelj društva Sl. Lipe.

Prva glavna skupština je bila 28. siječnja iste godine. Vidi o tome i u članku »Rudi Belić: Zadar u narodnom preporodu« (Jubilarni broj Narodnog lista [Il Nazionale] 1862–1912, Zadar 1912, str. 85) i Vjekoslav Maštrović: Spomendani grada Zadra, Zadar 1946. str. 12 i 35. Petar Franasović, iako s boravkom u Korčuli, želi postati član tog društva te se obraćao Alibrantiju, da ga upiše, i zanima se za članarinu. Alibranti ga je upisao, a o članarini mu veli, da se još ne plaća. No iz ovog pisma vidimo, kako Alibranti s nepovjerenjem gleda na to društvo. Među ostalim tu veli: »Ta misal udarila je pamet mladeži moga tečaja kad smo vidili pristavljene upravitelje Slavjanske ove Lipe ljude inostrance, ili Dalmatince samo od imena, izvan jednoga Kuzmanića, koji sam može se zvati pravi i gorući domorodac«.

Ako uzmemo na um, kako je Alibranti u pismu od 6. veljače 1849. oštro prekorio Franasovića zbog njegova istupa protiv onih Korčulana, koji ne htjedoše potpisati predstavku upućenu banu Jelačiću, a sada i ovdje naglašivanje dalmatinstva, dotično nepovjerenje prema onima, koji nijesu dobri Dalmatinci, vidimo i tu makar još daleki zametak njegova kasnijeg prionuća uz autonomaštvo. No ipak Alibranti je zadojen sada žarkim narodnim slavenskim duhom, te iz ovog pisma vidimo, da su đaci bogoslovije u Zadru, među kojima je bio i Alibranti, osnovali društvo za gojenje narodnog jezika pod imenom »Sloga« i da su izdavali čak list »dva puta na nedilju«. Sigurno se taj list nije tiskao, već se jamačno pisao rukom. Maštrović ga stoga u svojoj bibliografiji »Jadertina croatica« ne spominje, jer su tu zabilježeni samo tiskani listovi. Bilo bi dobro tragati za tim, da li se koji broj toga lista sačuvao.

[12] Po svoj prilici radi se ovdje o poznatom Ivanu Berčiću (1824–1870) iz Zadra, učenjaku na polju glagolice, koji je u to doba kao mlad svećenih, zaređen g. 1848., bio prebendar zborne crkve sv. Šimuna u Zadru.

[13] O tom Franasovićevu članku vidi niže u bilješci 17.

[14] O čemu se zapravo ovdje radi, nije jasno, kao ni o kojem Boskiju se radi. U doba ukinuća korčulanske biskupije g. 1828., u kojoj od g. 1802. zapravo nije više bilo biskupa, bio je generalni vikar biskupije kanonik Grgur Boski, ali vidjeli smo

i mlađeg Grgura Boschi, koji je kao bogoslov u Zadru među ostalim potpisao gore spomenuti proglas poslan iz Zadra slavenskom kongresu 21. svibnja g. 1848.

[15] Jure Buksa bio je također bogoslov u Zadru, a isticao se svojim rodoljubljem. Umro je u Pagu, gdje mu se nalazila majka shrvana od bolesti, a on došao tamo da je njeguje, ali i on podliježe istoj bolesti. Prigodom njegove smrti izašla je u br. 18. »Zore dalmatinske« od 30. travnja 1849. pjesma od Š. S. njemu u počast i u br. 3. »Glasnika dalmatinskog« od 11. lipnja 1849. nekrolog od M. Kovačevića.

[16] Nakon ukinuća korčulanske biskupije g. 1828. nastojalo se, da korčulanska crkva ostaje barem kao kolegijalna s natpopom na čelu i kolegijalnim kaptolom. Iz Alibrantijeva pisma vidimo, da se i g. 1849. oko toga radilo, ali zaista tek g. 1853. je ustanovljena u Korčuli kolegijata.

[17] Ovdje je govor o istom članku, o kojem i u Alibrantijevu pismu od 22. svibnja 1849. Radi razjašnjenja svega ovog treba spomenuti, da je Kuzmanić prestao biti urednikom »Zore dalmatinske«. Posljednji broj, koji je on uredio, bio je br. 16. Od broja 17. do posljednjeg broja 26. od 25. lipnja 1849. list potpisuju »bratja Battara urednici odgovorni izdavatelji i vlastnici«. Kuzmanić pak postao je urednik službenog »Glasnika dalmatinskog«. Vidi o tom Glasniku V. Maštrović: Jadertina croatica, II. dio, Zagreb 1954, str. 12–14. »Glasnik dalmatinski« počeo je izlaziti 4. lipnja 1849., i eto već u ovom broju izašao je taj »članak« Franasovićev pod siglom F. kao »Dopis iz Korčule«. Zapravo to je samo kratka pohvala prošlog korizmenog propovjednika u Korčuli župnika u Klisu don Pavla Britvića. Važno je ovdje spomenuti, da Franasović, koji skoro uvijek spominje u duhu tadašnjeg vremena kao narodno ime slavjansko ili slovinsko, spominje ovdje ime hrvatsko. O Britviću naime veli on: »I doista nezna se što da mu se više ili prie ali čistoća uprav hervatskoga jezika pohvali, ili hitrost mislih, il' urednost sačinjenja, ili napokon krasnost izgovora«. Zanimljiva je u tom pogledu njegova pripovijetka »Dva učenika« tiskana u br. 27., 28., 29. zadarskog časopisa »Zviezda« g. 1863. Tu opisuje dva druga sa sela, od kojih je jedan ostao vjeran narodnoj ideji, a drugi se potalijančio, te o njemu ovako Franasović veli: »Dok god trajaše učiti se u Dubrovniku, sve jednake uzimaše on na porugu tako zvane, *narodnike*, *Hrvatine*, pristajuć dušom i tielom uz izrodnike, kojino i dan danas, hoće bezočno da se zovu tobožnji *talijani;* premda obćeni duh prionuo bijaše za narodnost«.

[18] Ovdje čak Alibranti ide toliko daleko te i svoje prezime pohrvaćuje u *Alibrantić*.

[18a] Sic!

[19] *Leva* je talijanska riječ za *novačenje*, a upotrebljava se i u Dalmaciji. To se odnosi na takozvano *Oznanenje Vlade od 2 Lipnja 1849. o prostraniemu silovitom popisivanju u vojsku u Dalmacii*, tiskano pod označenim naslovom u *Listu zakonah dilopisah za Krunovinu Dalmaciu* (inače trojezičnom časopisu, u kojem su zakoni i naredbe izlazili uporedo na talijanskom, hrvatskom i njemačkom) na str. 350–351, iz kojeg vadimo glavni dio teksta:

B.

38.

Oznanjenje Vlade
od 2 Lipnja 1849,
o prostraniemu silovitom popisivanju u vojsku u Dalmacii.

S'razlogah, koje je ova Vlada podnila Ministarstvu unutrašnjih posalah, sverhu potrebitih mirah da se bolje štiti red, i sigurnost u državi, a navlastito u nikojim kotarima okružja Zadarskoga, uzvišeno je Ministarsko viće pripoznalo da je potribito, s' priuzderžanjem izabranja u napridak drugih mirah, medjutim na više rasprostraniti postojeći način silovitoga vojenog' popisivanja, te je odredilo:

da se vojeno silovito popisivanje, službeno navede na svekolike domaće, ili inostrane osobe stanujuće u državi, koje su uobćeno sumnjive, ili neimaju urednih putnih listovah, ili nemogu dokazati ko su, ili nemogu dokazati pomoći s' kojima sebi pribavljaju pošten žitak – koje su sumnjive, ili su kao takove pripoznate bile u poslovim političkim, ili se – posli izderžanja pedipse sa zločinstva, ili s' teškoga političkoga pristupljenja, – erdjavo vladaju, i poznate su kao pogibelne.

Bonavoja od talijanske riječi *bonavoglia*, što bi doslovno značilo *čovjek dobre volje*, dakle dobar i marljiv, a ustvari se porugljivo upotrebljava u smislu lijenčine i besposličara. Inače Alibranti kratko ali ironično govori o ovoj najnovijoj naredbi vlade, koja je ustvari izišla bila već deset dana prije njegova pisma, ali on još nije znao za to ili možda u Dalmaciji još nije bila objavljena. Revni inače nekoć suradnik »Zore dalmatinske« Vrdoljak iz Imotskog u br. 14. »Glasnika dalmatinskog« od 19. srpnja 1849. u članku *Rič novoj vojnici dalmatinskoj* opravdava ovu novu mjeru vlade. U vezi s naredbom od 2. lipnja 1849. objelodanjeno je u *Listu zakonah i dilopisah vlade za Kraljevinu Dalmaciu* na str. 460–462 novo *Oznanjenje Vlade od 19. Rujna 1849, s' kojim se potanje ustanovljuje, koje osobe odredjene za silovito popisivanje na vojsku, imaju se primiti.* Nešto drukčije stilizirana izašla je ta naredba i u broju 32. službenog Glasnika dalmatinskog od 20. rujna 1849. No provođenje te naredbe nije glatko išlo, jer su mnogi na taj način unovačeni pobjegli, te za to imamo u istom *Listu zakonah i dilopisah vlade za Kraljevinu Dalmaciju* na str. 558–561 objelodanjeno novo *Oznanjenje vladanjskog' Pridsidništva od 6 Prosinca 1849, s' kojim se odredjuju nikoje mire za pripričiti pobig osobah dalmatinskih posilimice popisanih na c. k. vojsku, i učiniti da se povrate ili uhvate oni, koji su se svojevoljno odvernuli, ili su uskočili.* I ta naredba kao *objavljenje* drukčije nešto stilizirana izišla je u službenom »Glasniku dalmatinskom« od 10. prosinca 1849.